

УДК 338.486

М. М. Костиця
аспірант

Житомирський державний технологічний університет

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ: КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ В РЕГІОНІ

Розглядаються загальні підходи до питання “сільський туризм” та його місце в системі зайнятості сільського населення. Досліджуються можливості розвитку сільського туризму в регіоні на основі кластерного підходу.

Постановка проблеми

Рівень соціально-економічного розвитку регіонів традиційно оцінюється показниками використання природних ресурсів, промислового виробництва та сільського господарства. Зростаючий попит на різні види туризму, що спостерігається в останні роки, приводить до переконання, що туристичні функції також можуть бути основою використання природних і трудових ресурсів, розвитку окремих регіонів. Потенціал розвитку туристичної сфери гірських і приморських територій України (передусім, Кримський і Карпатський регіони) на базі рекреаційного використання природнокліматичних умов не викликає сумнівів. Але варто розглянути питання, яким чином і в якому ступені туризм і рекреація можуть стати функціями соціально-економічної діяльності в нетрадиційних туристичних регіонах, зокрема в Житомирській області.

Аналіз останніх досліджень

Дослідження такого складного соціально-економічного явища як “туризм” в Україні знаходяться ще на початковому етапі. Значну увагу районуванню та розміщенню туристсько-рекреаційних ресурсів у межах країни приділяють О.О. Бейдик, О.О. Любіцева, В.К. Бабарицька, логістичні підходи досліджуються І.Г. Смирновим, питання регіональної політики в сфері туризму розглядаються Д.М. Стеченком, проблемами обґрунтування та формування туристичних центрів опікуються Н.И. Коніщева, С.М. Голубничная та ін.. Разом з тим, бракує досліджень щодо напрямків розвитку туризму в сільських місцевостях, які не претендують на роль великих туристичних центрів України, але мають достатній потенціал для ефективного функціонування галузі.

Метою даної статті є обґрунтування перспектив розвитку сільського туризму в Житомирській області на основі кластерного підходу.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: розкрити поняття сільського туризму; вивчити досвід створення кластерів як ефективної форми розвитку сільського туризму; обґрунтувати концепцію створення туристичних кластерів в регіоні.

Об'єкти дослідження

Об'єктом дослідження виступає сільський туризм як особливий вид діяльності та можливості його розвитку на території Житомирської області.

Результати дослідження

Рекреаційне освоєння території Житомирської області являє собою серйозну і важливу соціальну і економічну проблему. Освоєння даного регіону доцільне не тільки через безперервне зростання попиту населення на рекреацію різного виду, але і внаслідок характерних рис ряду місцевостей: привабливий ландшафт, наявні унікальні природні, історичні, архітектурні та інші ресурси [6].

Враховуючи те, що часто привабливі для туристів об'єкти знаходяться далеко за межами великих міст, ефективним способом організації туризму може стати створення системи зв'язків рекреаційних об'єктів з малими містами.

Така система вигідна при короткочасному обслуговуванні невеликих груп відпочиваючих (як правило, сімейний відпочинок у вихідні та святкові дні). Створення особливого центру обслуговування в таких умовах є недоцільним, тому що його функції може виконувати мережа підприємств малого міста. Розміщення невеликих туристичних об'єктів по сусідству з малим містом дозволяє підключити їх до міської мережі інфраструктури, використовувати технічні і комунальні засоби обслуговування, забезпечувати необхідним персоналом. Мале місто може стати центром туризму й обслуговування рекреації цілого району.

На тих територіях, що не мають у своєму розпорядженні умов для організації спеціальних туристичних об'єктів, обслуговування туристів може здійснюватись в існуючих сільських населених пунктах.

Отже, мова йде про сільський туризм під яким розуміють відпочинковий вид туризму, що передбачає перебування туристів у сільській місцевості [8]. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами тощо.

Село потребує змін, оскільки старі структури вже не здатні створювати нові робочі місця, а нової системи, що могла б забезпечити працевлаштування для сільського населення, ще не створено. На початковому етапі сільський туризм потребує відносно незначних за обсягом інвестицій та є сектором, де створення нових робочих місць не потребує серйозних професійних знань і навичок. Сільський туризм може стати вирішенням проблем для тих представників сільського населення, які втратили роботу або були вимушені покинути заняття у галузі сільського господарства (для порівняння: у 2002 році частка робочої сили в

сільському господарстві Житомирської області становила 39 %, України – 24 %, у той час, як у країнах ЄС цей показник становив у середньому 6 %) [1;4].

Наразі в Україні не існує законодавчо закріпленого поняття “сільський туризм” як окремого туристичного продукту в туристичній діяльності, що ускладнює проведення роботи з позиціонування та просування даного продукту. Найбільший з потенційних сегментів споживачів цього продукту – міське населення – отримує недостатню інформацію про можливості відпочинку на селі.

Особливістю сільського туризму є те, що він не може бути представлений чітко окресленим стандартизованим набором послуг і атракцій (проживання, харчування, екскурсії, полювання, участь у місцевих обрядах, знайомство з промыслами тощо). Різноманітність сільського туризму залежить від приймаючої сторони (власників осель). Отже, можна стверджувати, що головним продуктом сільського туризму є послуга гостинності, тобто вміння організувати відпочинок туристів таким чином, щоб вони хотіли повернутися до господарів ще не раз.

У системі зайнятості населення сільський туризм посідає проміжне місце між послугами з розміщення (міні-готелі в Польщі) й використанням власного помешкання лише для особистих (родинних) потреб (в Україні) (рис.1). Враховуючи те, що рівень безробіття на селі значно вищий, ніж у містах, сільський туризм дає можливість додаткового заробітку, використовуючи “надлишок” житлових приміщень, пристосованих до прийому туристів.

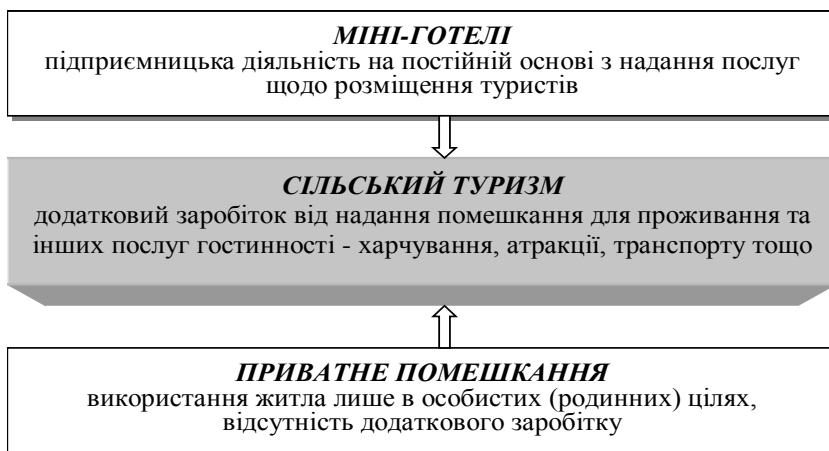

Рис.1. Місце сільського туризму в системі зайнятості сільського населення

Розвиток сільського туризму в Україні носить, переважно, несистемний характер. Задовольняючи зростаючий попит на відпочинок, сотні власників садиб намагаються самотужки розвивати даний вид бізнесу, стикаючись при цьому з цілим рядом проблем: відсутністю досвіду організації власної справи; обмеженим доступом до інформації (як про започаткування діяльності з сільського туризму, так і щодо подальшого рекламування, пошуку клієнтів тощо); обмеженістю матеріальних ресурсів для створення або поліпшення умов обслуговування туристів тощо.

Об'єднання окремих представників сільського туризму в спілки, організації різного рівня дозволяє координувати діяльність учасників у певному напрямку, надавати методичну, інформаційну допомогу, сприяти отриманню цільового фінансування відповідно до програм розвитку, захищати інтереси в державних та місцевих органах влади тощо.

Прикладом цьому може слугувати кластер сільського туризму “Оберіг” в селищі Гриців Хмельницької області, що функціонує з 2002 року та об'єднує 54 особи. В організацію входять власники агроосель (10 приватних садиб) та магазинів, працівники освітніх установ (школи, бібліотеки), представники місцевої влади та громадських організацій. Головна мета – виробництво та просування на ринок високоякісного конкурентоспроможного продукту – “Відпочинок на селі”. Діяльність об'єднання не обмежується лише програмами для туристів (відпочинок на лоні природи, освітньо-краєзнавчі та оздоровчі напрямки), надаються також організаційні, освітні та інформаційні послуги [3;9]. Ефективна робота кластеру в 2003 році дала змогу прийняти понад 800 туристів.

Спираючись на досвід функціонування об'єднання в Хмельницькій області та розвиваючи теорію кластерних систем, розглянемо концепцію створення туристичних кластерів на Житомирщині.

Основний принцип розвитку туристичної діяльності в сільських місцевостях – зміна існуючої моделі організації туризму і рекреації. Необхідним є створення управлінської структури, яка б надавала консультативно-методичну допомогу в організації туризму, поширювала рекламну інформацію щодо туристичних можливостей регіону, надавала допомогу в пошуку фінансування та інвестування об'єктів туризму і т. ін.

При введенні в дію нової моделі організації туризму необхідно узгодити правові, організаційні та економічні заходи в регіоні для досягнення головної мети – соціально-економічного розвитку території на основі використання туристичного потенціалу.

Правове регулювання є основою здійснення будь-якої діяльності. Регулювання сільського туризму здійснюється на основі чинної нормативно-правової бази України: Конституції України, Цивільного кодексу, Житлового кодексу, Законів України “Про туризм”, “Про особисте селянське господарство”. На регіональному рівні регулювання здійснюється на основі розпорядчих та програмних документів органів

місцевого самоврядування (Програма розвитку туризму в Житомирській області на 2003–2010 роки, Програма розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004–2010 роках в Житомирській області, Регіональна програма індивідуального житлового будівництва на селі “Власний дім” на 2004–2006 роки, міжгалузева програма “Сільська жінка”).

Організаційний блок являє собою сукупність елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, а також утворюють певну цілісність, єдність. Згідно проекту Закону України “Про сільський та сільський зелений туризм” суб'єктами в сфері сільського туризму виступають: туроператори, турагенти, фізичні особи, які не є підприємцями, та суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг (у т.ч. туристичного супроводу) [8]. Однак, на нашу думку, в організаційний блок необхідно включити й державні і регіональні органи влади, громадські організації, що займаються регулюванням та популяризацією туристичної діяльності.

В Житомирській області організаційний механізм розвитку туризму практично відсутній. Головні функції щодо регулювання та розвитку даного виду діяльності покладені на обласне управління фізичної культури, спорту і туризму, функції якого практично зводяться до збору статистичної інформації про туризм в регіоні. В районах та містах області (навіть в обласному центрі) профільні державні органи не існують взагалі (що не відповідає Постанові КМУ “Про затвердження типових положень про обласні, районні управління (відділи) з питань туризму і курортів...” [7]).

В регіоні відсутні осередки Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Серед громадських організацій, що опікуються проблемами розвитку переважно спортивного туризму, виділяються Житомирський міський туристсько-спортивний клуб “Полісся” та обласна Федерація спортивного туризму.

Виходячи з вищезазначеного, нами пропонується організаційна модель управління цим специфічним видом діяльності на основі концепції кластерів (рис. 2) – добровільних територіально-галузових об'єднань підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами і органами влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і економічного зростання регіону [2].

Туристичний кластер створюється і функціонує у формі громадської неприбуткової організації згідно Закону України “Про об'єднання громадян” [5] та чинної законодавчої бази. Головною його метою є захист

законних прав та інтересів, координація діяльності учасників об'єднання, спрямованої на розвиток туризму в регіоні.

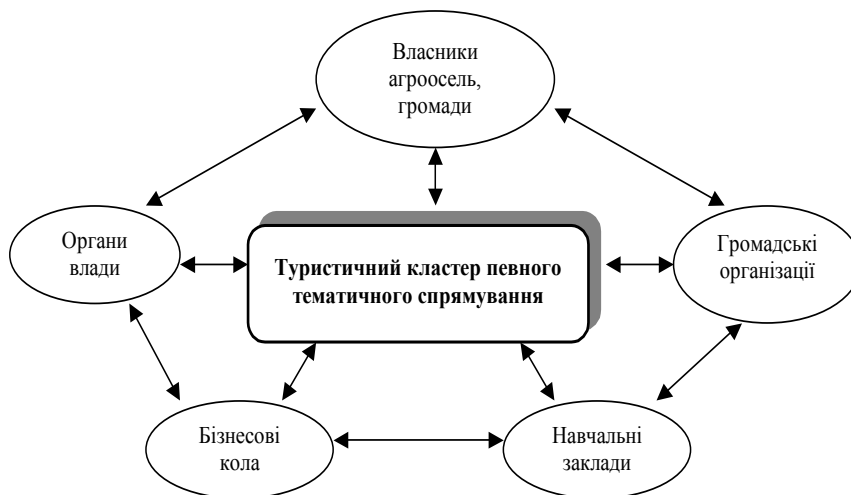

Рис.2. Компонентна модель туристичного кластеру

Економічний блок має передбачати: 1) – механізм ціноутворення, оподаткування, маркетингу, стандартизації і т. п. Ці питання ще не врегульовані на державному рівні та вирішуються, переважно, інтуїтивно самими учасниками сільського туризму; 2) – механізм функціонування власне туристичного кластеру. Стартовими економічними умовами діяльності об'єднання будуть: а) – витрати на створення та реєстрацію об'єднання; б) – організаційно-адміністративні витрати; в) – витрати на інформаційне забезпечення всіх зацікавлених сторін; г) – витрати на створення (поліпшення) умов прийому туристів (стосуються як місць проживання, так і різноманітних атракцій). Враховуючи те, що кластер є громадською організацією, джерелами фінансування даних витрат є: членські внески, спонсорська (благодійна) допомога, кошти від грантів та проектів, кошти на виконання відповідних державних та регіональних програм розвитку туризму, подолання бідності на селі, житлового будівництва тощо.

На початковому етапі функціонування туристичних кластерів доцільно налагодити співпрацю з обласним та районними центрами зайнятості та Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за двома напрямками: 1) – проведення семінарів для інформування населення регіону про сутність сільського туризму та можливості участі в ньому; 2) – надання одноразової допомоги на започаткування власної підприємницької справи (наприклад, для облаштування комфортних умов для прийому туристів).

Висновки

Розглянувши загальні положення щодо функціональної організації туристичної діяльності, можна зробити висновок, що одним із шляхів освоєння територій малих міст та сільських населених пунктів є розвиток сільського туризму.

На сучасному етапі основним гальмом розвитку цього виду туристичної діяльності в Україні є житлові умови населення, недостатня оснащеність сіл підприємствами сфери обслуговування, відсутність організаційно-економічного механізму його розвитку. Виконання селами рекреаційних функцій буде стимулювати підвищення зайнятості та доходів населення, розвиток сектора послуг, комунальної інфраструктури і засобів комунікації тощо. За допомогою “туристичних” інвестицій вдасться прискорити процес розвитку села і його реконструкції в техніко-економічному і соціальному відношеннях.

Досвід інших регіонів України дозволив сформувати концепцію розвитку сільського туризму в області на основі кластерного підходу

Перспективи подальших досліджень

Подана концепція розвитку сільського туризму в області створює теоретичну основу для подальшої деталізації його господарського механізму, оцінки ефективності функціонування кластеру та є початковим етапом на шляху до її практичної реалізації. Необхідно продовжувати дослідження перспективних тематичних туристичних кластерів (наприклад, етноісторичного, екологічного, космічного спрямування) на основі аналізу різноманітних передумов розвитку туризму в регіоні.

Література

1. *Васильєв В.* Нормативно-правова основа організації сільського зеленого туризму в Україні // Туризм сільський зелений. – 2003. – №IV. – С. 3.
2. *Войнаренко М. П.* Кластерні технології в системі залучення інвестицій в економіку регіонів // Регіони України: їх можливості та перспективи розвитку: Матеріали 3-го Пленуму Спілки економістів України та економічного форуму / Під заг. ред. В. В. Оскольського. – К., 2004. – С. 60 – 68.
3. Дослідження економіки північних районів Хмельницької області з метою визначення рівня їх готовності до впровадження мережених структур – кластерів // Регіон сталого розвитку “Стара Волинь”. – Хмельницький, 2003. – С. 50–52.
4. Статистичний щорічник Житомирщини за 2002 рік. – Житомир., 2003.
5. Закон України “Про об’єднання громадян” від 16.06.1992 № 2460-XII // Відомості Верховної Ради України. – 25.08.1992. – № 34. – Ст. 504.

6. *Костриця М. М.* Шляхи вдосконалення туристичного комплексу Житомирщини // Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття: Наук. збірник “Велика Волинь”. – Т. 22 / Відп. редактор М. Ю. Костриця. – Житомир: М.А.К., 2001. – С. 331–335.
7. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження типових положень про управління (відділ) з питань туризму і курортів обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації та про відділ з питань туризму і курортів районної, районної у м. Києві та Севастополі державної адміністрації” від 15.05.2003 № 727 // Офіційний вісник України. – 06.06.2003. – № 21. – С. 414. – Ст. 945.
8. Проект Закону України “Про сільський та сільський зелений туризм” від 23.10.2003 № 4299.
9. Я люблю тебе, мій Гриців! – Хмельницький, 2003. – 32 с.